

BALKANS UNITED FOR CLEAN AIR

UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST ZRAK

ОБЕДИНЕТ БАЛКАН
ЗА ЧИСТ ВОЗДУХ

BALLKANI I BASHKUAR
PËR AJËR TË PASTËR

UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST VAZDUH

NA ZAPADNOM BALKANU ŽIVIMO U OTROVNOM OBLAKU

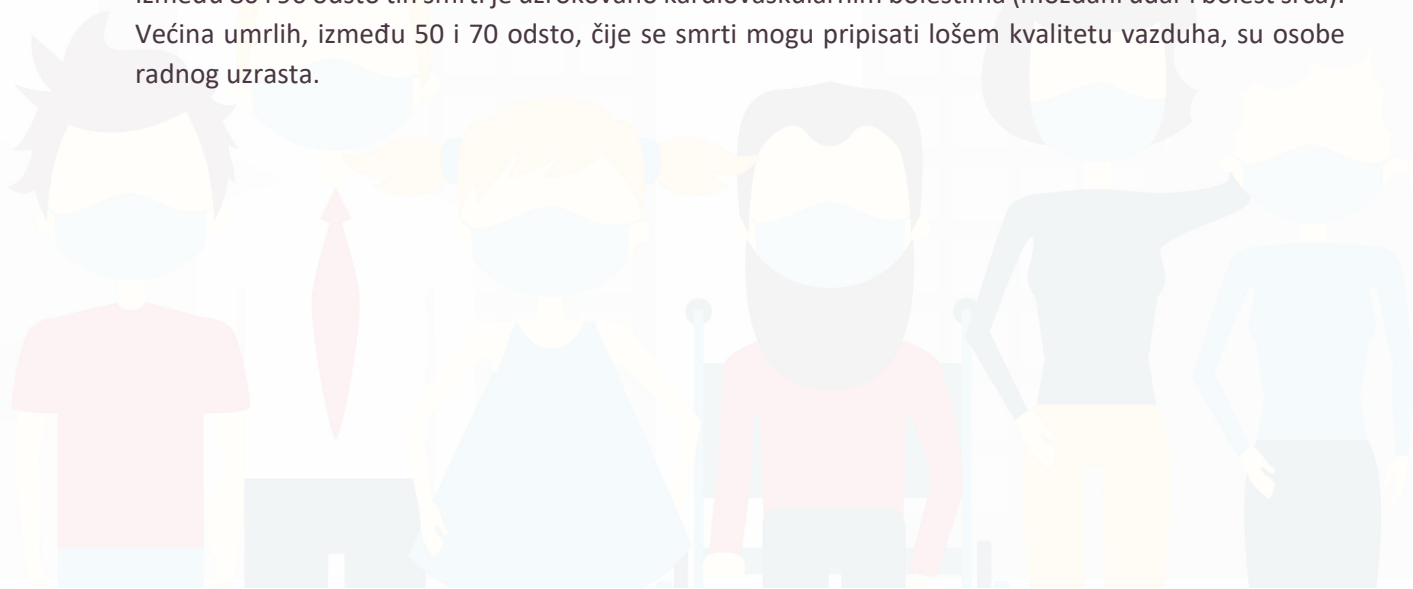
Emisije zagađujućih čestica iz velikih postrojenja u većini zemalja Zapadnog Balkana veće su od propisanih graničnih vrednosti, a termoelektrane na uglj prema poslednjim podacima emituju više sumpor-dioksida nego ukupno sva takva postrojenja u EU. Ugalj u svetu odlazi u istoriju i danas je već isplativije graditi solarne elektrane i vetroparkove nego održavati postojeće termoelektrane. Kompanije koje proizvode i koriste uglj suočene su sa sve većim troškovima na ime dozvola za emitovanje ugljen-dioksida i ispunjavanja propisa za zaštitu životne sredine, pa ubrzavaju planove za gašenje ili bar za prelazak na druga goriva.

I dok u širem regionu investitori otkazuju planove za gradnju novih pogona, gase i najavljuju gašenja desetina postojećih, Srbija i Bosna i Hercegovina i dalje prednost daju planovima za nove termoelektrane.

Zapadni Balkan ima najgori kvalitet vazduha u Evropi –zagađenost vazduha izazove preko 30.000 slučajeva prerane smrti u regionu. Velike posledice po zdravlje izaziva i korišćenje fosilnih goriva u industriji, kućnim kotlovima za grejanje, poljoprivredi i saobraćaju.

Ceo Zapadni Balkan je podjednako ugrožen, pogotovo tokom grejne sezone, kada ovog zajedničkog neprijatelja često možemo videti i osetiti. Krajnje je vreme da svi zajedno krenemo u borbu protiv zagađenja vazduha u našem regionu.

Procenjuje se da zbog izloženosti zagađenju vazduha svake godine prerano umre 4.000 ljudi u Albaniji, 5.900 ljudi u BiH, 900 u Crnoj Gori, 3.400 u Severnoj Makedoniji, 2.800 na Kosovu i 11.400 u Srbiji. Između 80 i 90 odsto tih smrti je uzrokovano kardiovaskularnim bolestima (moždani udar i bolest srca). Većina umrlih, između 50 i 70 odsto, čije se smrti mogu pripisati lošem kvalitetu vazduha, su osobe radnog uzrasta.

Studija koju su objavili HEAL, Sandbag, CAN Europe, CEE Bankwatch i Europe Beyond Coal pokazala je da je 2016. godine 3.906 osoba prerano umrlo usled zagađenja vazduha samo iz termoelektrana na ugalj koje se nalaze na Zapadnom Balkanu, od čega je zapravo većina slučajeva nastupila van regiona, u državama članicama Evropske unije.

Prema rezultatima istraživanja Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP) iz 2019. godine, samo u 19 većih gradova ¹, izuzimajući Kosovo, od direktne izloženosti zagađenom vazduhu prevremeno umire skoro 5.000 ljudi godišnje.

Države ne daju objedinjene podatke o ekonomskim posledicama zagađenosti vazduha

Državne finansije su pod pritiskom, najviše zbog troškova lečenja i izgubljenih godina života, ali u budžetu na strani rashoda ne možemo videti tu stavku objedinjenu, iako je jedna od glavnih.

U pomenutoj studiji navodi se da su termoelektrane na ugalj na Zapadnom Balkanu odgovorne za ekonomsku štetu na ime zdravstvenih troškova između 6,1 i 11,5 milijardi evra godišnje, od čega više od polovine snosi EU. Na Zapadni Balkan odlazi skoro trećina, dok se posledice osećaju čak i u Rusiji i u Egiptu. Novac koji se izgubi na ovaj način za godinu ili dve dana u našem regionu bio bi dovoljan za izgradnju solarnih elektrana koje bi zamenile skoro sva postrojenja za proizvodnju električne energije iz uglja.

Treba znati i da opasne materije i jedinjenja u vazduhu podstiču klimatske promene i da ćemo i na tom polju platiti ogroman račun, u slučajevima poplava, suša i epidemija.

Sitne čvrste čestice su najveći ubica od svih zagađujućih materija u vazduhu

Termoelektrane na ugalj i industrija su među glavnim izvorima emisije sumpor-dioksida na Zapadnom Balkanu, a azotni oksidi najviše dolaze iz termoelektrana na ugalj i saobraćaja. U većini zemalja regiona, emisije SO₂, NO_x i PM čestica iz velikih postrojenja veće su od graničnih vrednosti, određenih u nacionalnim planovima za smanjenje emisija.

U BiH se registruju prekoračenja PM₁₀, SO₂, O₃ i NO₂. Koncentracije PM₁₀, NO₂ i O₃ u Srbiji i Severnoj Makedoniji često prelaze maksimalne dozvoljene vrednosti. Stanovništvo Albanije je veoma izloženo azot-dioksidu i ozonu. U toj zemlji nema termoelektrana na ugalj.

Od 37 zemalja koje šalju izveštaje Evropskoj agenciji za životnu sredinu, u osam je 2018. godine premašen maksimalni preporučeni nivo izloženosti česticama PM_{2.5}. Od njih se pet nalazi na Zapadnom Balkanu (sve zemlje Zapadnog Balkana osim Crne Gore, za koju nije bilo podataka). Dnevna granična vrednost PM₁₀ je u gradovima Zapadnog Balkana bila 120 do 180 dana godišnje iznad dozvoljene, a propisana je granica od 35 dana godišnje.

Stanovnici Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Srbije i Severne Makedonije pate zbog zagađujućih materija iz dimnjaka elektrana i toplana te fabrika koje koriste ugalj i naftne derivate.

¹ Korča, Banjaluka, Brod, Prijedor, Sarajevo, Tuzla, Zenica, Bar, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Tivat, Bitolj, Skoplje, Tetovo, Beograd, Pančevo, Užice i Valjevo

Vazduh truju postrojenja za preradu fosilnih goriva i zastareli kućni kotlovi za grejanje. Ozbiljno zagađenje izazivaju i građevinske i poljoprivredne aktivnosti i saobraćaj.

Osim što zdravlje i životnu sredinu ugrožavaju požari na neuređenim deponijama, poslednjih godina deo stanovništva sve više u kućne peći ubacuje plastiku, gumu i odbačenu lakiranu i farbanu drvenu građu. To nije nužno plod neobaveštenosti, već odraz siromaštva, u ovom slučaju energetskog. Povrh toga, stvaramo sve više otpada, a sistem na to nema adekvatan odgovor, kao ni na ostala pitanja u pogledu kvaliteta vazduha.

Pritiskom i udruživanjem do čistog vazduha

Institucije su odgovorne građanima i građankama. Ujedinjeni Balkan za čist vazduh se pridružuje solidarnoj i zajedničkoj borbi stanovnika svake ulice, kvarta, sela i grada na Zapadnom Balkanu da udišu čist vazduh. Ugalj u svetu postaje ružna uspomena. Već je isplativije graditi solarne elektrane i vetroparkove nego održavati većinu postojećih termoelektrana, čak i onih novijih. Oprema za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora drastično pojeftinjuje. Kompanije koje proizvode i koriste uglj suočene su sa sve većim troškovima na ime dozvola za ispuštanje ugljen-dioksida i ispunjavanja propisa za zaštitu životne sredine. Stoga, one ubrzavaju planove za gašenje ili barem za prelazak na druga goriva.

Šesnaest termoelektrana na uglj u zemljama Zapadnog Balkana emitovale je 2016. godine više sumpor-dioksida nego svih 250 u EU

Prema podacima za 2016. godinu iz navedenog izveštaja koji su objavili HEAL i druge organizacije, šesnaest termoelektrana na uglj na Zapadnom Balkanu, koliko ih i dalje ima, emitovale je više sumpor-dioksida (SO₂) nego svih 250 koje su radile u Evropskoj uniji. Prema podacima koje je prikupila organizacija Europe Beyond Coal, u međuvremenu je u EU i Velikoj Britaniji ostalo samo 219 aktivnih termoelektrana na uglj snage preko 15 megavata. U širem regionu, koji uključuje i Tursku, investitori su samo prošle godine otkazali planove za izgradnju devet, a ugasili ili najavili gašenje još 68 pogona.

Gotovo je izvesno da će nekoliko preostalih projekata biti zaustavljeno, a pitanje je šta će biti i s onima koje su već u izgradnji. Skoro polovina članica EU namerava da u roku od deset godina potpuno odbaci uglj, a lako može da se desi da ih bude više. Slične su tendencije u Japanu, Kini i Sjedinjenim Državama. Za to vreme, Srbija i Bosna i Hercegovina i dalje prioritet daju planovima za izgradnju novih termoelektrana.

Javni novac ne bi trebalo da se troši na finansiranje prljave industrije uglja

Države u regionu na ovaj ili onaj način daju ogroman novac građana za rudnike uglja i izgradnju, održavanje i rekonstrukciju termoelektrana. Budući da ovaj sektor gubi tržišnu bitku sa obnovljivim izvorima energije, ne može da opstane bez subvencija, a ta sredstva svakako mogu bolje da se upotrebe.

Sistem stanica za merenje zagađenosti i dalje često ne ispunjava sve potrebne kriterijume. I ovde ima prostora za angažovanje građana i građanki. Brojni mali kućni uređaji za merenje kvaliteta vazduha su

umreženi preko popularnih aplikacija i postaju kontrolori ponekad neopouzdanih državnih podataka o zagađenju vazduha.

U Severnoj Makedoniji već postoje podsticaji za zamenu kotlova za grejanje na fosilna goriva u domaćinstvima čistijim rešenjima, na šta mogu da se ugledaju i ostale zemlje u regionu. I drugde na Zapadnom Balkanu ima skromnih pomaka, pogotovo kada je reč o projektima izgradnje toplana koje koriste obnovljive izvore energije. Pogoni na biomasu niču po Srbiji i BiH, a u regionu se sve više koriste geotermalne pumpe za grejanje i hlađenje objekata.

Balkan samo zajedničkim snagama može sprovesti energetska tranziciju

Napuštanje upotrebe uglja je najvažnija stavka za poboljšanje kvaliteta vazduha

Ovdašnjim državama treba da bude jasno da nema budućnosti sa zastarelim termoelektranama i da je jedini izbor ubrzani prelazak na energiju sunca i vetra. Za funkcionisanje takvog sistema, koji zavisi od vremenskih prilika, neophodno je međusobno povezivanje strujnih mreža zemalja Zapadnog Balkana i izgradnja postrojenja za skladištenje struje. To su najvažnije mere za smanjivanje zagađenosti vazduha. Međutim, ozbiljan napredak zahteva i pooštavanje standarda kvaliteta vazduha i poboljšavanje propisa o zagađivačima, te njihovu strogu primenu u slučajevima državnih termoelektrana i pogona, ali i onih u privatnom vlasništvu.

Svih šest zemalja našeg regiona je u novembru 2020. potpisalo Sofijsku deklaraciju i tako prihvatilo Zelenu agendu za Zapadni Balkan i obavezalo se da će slediti politiku EU i njen evropski zeleni plan koji predviđa postizanje klimatske neutralnosti najkasnije do 2050. godine. Regionalna saradnja je put ka poboljšanju kvaliteta vazduha, ali i ka tehnološkom napretku i unapređivanju ekonomske konkurentnosti, uz mogućnost povećanja ambicija i ciljeva navedenih u dokumentu.

Zelena agenda za region podrazumeva regulisanje prekograničnog uticaja zagađenosti vazduha, donošenje strategija za poboljšanje kvaliteta vazduha i podizanje kapaciteta sistema merenja. Lideri EU su nagovestili da pristup bespovratnim sredstvima i jeftinim kreditima neće biti moguć ukoliko se ne ispunjavaju ciljevi.

Građanima treba olakšati instaliranje uređaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora u domaćinstvima. Dalje, projekti energetske efikasnosti u zgradarstvu i podsticaji i olakšice na tom polju mogu znatno da smanje potrošnju goriva.

